

Vaday Andrea

Salgótarján, Ipari-park II. lelőhely

A Hatvanból Salgótarján felé vezető 21. sz. út keleti oldalán, az 51-es kilométerkőnél, a vasútvonal közvetlen szomszédságában emelkedő hegy lábán helyezkedik el a lelőhely.¹ Nyugatról az ÉNy-DK irányban folyó, mederrendezett Tarján-patak, keletről a Kavics-hegy magasabban kiemelkedő hegylába határolja. A lelőhely észak felé, a patak völgyben végződő hegylábba terjed, dél felé pedig a Kavics-hegy DK-i lejtője alján húzódó időszakos vízjárás északi partjáiig húzódik, amely a Kincses-völgy folytatását képezi nyugat felé. A Kincses-völgy DK-i oldalán újabb hegy emelkedik, amelynek részben erdős, részben mezőgazdasági művelés alatt lévő lankájának magasabban fekvő részén népvándorlás-, illetve középkori és újkori cserepeket gyűjtöttünk.²

A lelőhely északi végénél emelkedő magasabb dombvonulat talaja ún. „tarka agyag”. A másodlagos lemosódásos zöldesszürke agyagsávokat lencse illetve vonalyszerű sávokban vörös színű, magas bauxittartalmú miocén képződményű, ugyancsak másodlagos leülepedésű talaj szaggatta meg. A miocén tarka agyagos rész alatt agyagos, homokos sárga az altalaj, amely az egész lelőhelyre jellemző volt, és átlagban 4–8 m mélység között jelentkezett.

A tarka agyagos kiemelkedésen nem voltak telepnyomok, ettől dél felé egy széles, fekete, kemény, kötött agyagos feltöltésű árok húzódik, nyugat felé elhajolva körülölvén a dombot (3. objektum). (1. kép 1.) Ettől az ároktól dél felé sárga, homokos altalajban folytatódott a felület, amelyet helyenként miocén kavicsos, sóderes lefolyások szaggatnak meg. A következő – Kincses-völgy folytatásában húzódó – vízjárásig barnássárga homokkal kevert agyagos volt a talaj, amelyet további időszakos vízjárások szaggatnak meg. A vízjárások szélén a hegyről lemosódott talaj sóderes, köves leülepedését lehetett megfigyelni.

A kivitelezés sürgőssége miatt igen rövid idő állt rendelkezésünkre a megelőző feltárás elvégzésére, amely 2000. szeptember 30-tól 2000. november 15-ig tartott.

A feltárás megkezdésekor már a felület nagyobb részét ledőzerolták, így nem volt lehetőség a talaj felső részének rétegtani megfigyelésére. Az ásás megkezdésekor folytatott terepbejárás során megállapítható volt a feltárási felületen túlnyúló lelőhely kiterjedése a Kavics-hegy magasabban fekvő lejtőjén is. A lelőhely Tarján-patak felé eső sávjában észlelhető volt a lelőhely korábbi építkezései során történt pusztulása. A Tarján-patak folyása a korábbi mederrendezés során megváltozott, egyenes, 4–5 m széles, rézsús partú árokba szorult.

Andrea Vaday

Salgótarján, Industrial Park II site

The site can be found at the foot of a hill rising next to the railroad¹ at milestone 51 on the eastern side of national road no. 21 from Hatvan to Salgótarján. It is bordered by the regulated NW-SE basin of the Tarján stream in the west and the elevated foothills of the Kavics-hill in the east. The site extends to the foothill ending in the stream basin in the north, and to the northern bank of the intermittent watercourse at the bottom of the SE slope of the Kavics-hill in the south, which is the continuation of the Kincses valley toward west. Another hill rises on the SE side of the Kincses valley. On the higher parts of its side, which is partly covered with wood and partly used for agricultural cultivation, sherds from the Migration period, the Middle Ages and the Modern period were collected.²

The soil of the higher hill ridge rising at the northern end of the site is the so-called “variegated clay”. The greenish grey secondarily denuded clay stripes are segmented by linear or lentil-shaped red, also secondarily deposited Miocene soil formations of a high bauxite content. The virgin soil under the Miocene variegated clay was a clayey, sandy yellow soil in the entire site, which appeared in an average depth of 4–8 m.

There were no settlement traces on the variegated clay elevation. A wide trench filled in with black, hard, compact clay ran south of it, which turned to the west embracing the knoll (feature 3) (Fig. 1. 1) Southwards, the surface continued in a yellow, sandy soil, which was sometimes intersected by Miocene pebbly, gravelly flows. The soil was clayey mixed with brownish yellow sand until the next watercourse in the continuation of the Kincses valley, which was intersected by intermittent watercourses. A gravelly, rubble deposition, washed off from the hillside could be observed along the watercourses.

We had a very short time for excavation preceding the urgent construction works, so it lasted from 30. September 2000 to 15. November 2000.

A larger part of the surfaces had already been scraped off when we started the excavations, so we could not observe the stratigraphy in the upper part of the soil. The field walking carried out at the start of the excavations revealed that the site extended beyond the excavated surface to the higher slope of the Kavics hill. In a zone closer to the Tarján stream, former constructions destroyed the site. The course of the Tarján stream changed in consequence of regulation, it was forced into a 4–5 m wide trench with slanting walls. The former,

1 A 86-412, 86-414 térképlapokon, a 210 és 216 m (Balti) tszf. magasság között, a 88-4148 magassági ponttól ÉNy-ra.

2 Ez a lelőhely nem éri el a vasúti sín vonalát, illetve az Ipari-park II területét.

1 On map sheets nos 86-412 and 96-414, they are situated NW of point no. 88-4148, in an altitude between 210 and 216 m above the Baltic Sea.

2 This site does not extend to the railroad or the area of the Industrial Park II site.

A korábbi, rendezetlen vízfolyás szélesen szétterült, el-mocsarasodott a terület, és alacsonyabban fekvő része még a rendezés után is nádas, szittyós az Ipari-park II. építésre kijelölt területén, a Vizslás-Újlak felőli részen. Itt a többszöri terepbejárás és a feltárás során is régészeti negatív volt a felület. A patakhoz közel eső részen az új létesítmény közmű árkaik épültek meg. Az ásatás megkezdésekor ezek a közműárkok már készen voltak, a nyitott árkokban jól látszott, hogy az eredeti felszínre ráhordták a földet.³

A megelőző feltárás során 765 m hosszan, 160 m szélességben, 122 400 m²-es felületen láttuk el a terepbejárás és gépi munkálatok közbeni régészeti megfigyelést. Régészeti feltárási munka 23 600 m²-en folyt, ebből 141 régészeti objektum által fedett volt 19 600 m².⁴ (1. kép 2.)

A legkorábbi lelőhelyet a Ludanice-kultúrába sorolható néhány gödör képviseli, jellegzetes anyaguk mellett bodrogkeresztúri importtal. (2. kép 1.)

A következő lelőhely a nagyobb kiterjedésű szkíta kori telep. Szerkezetére jellemző, hogy nem alakultak ki utcák, nem jött létre szalagfalú szerkezet a patak partján, hanem a pataktól kissé távolabb, elszórtan épültek meg a házak, hulladékgyűjtőkkel és tároló veremekkel, valamint gazdasági épületekkel és munkagyűjtőkkel körülvéve. A telesszerkezetet részben a terület adottságai határozták meg, a fentebb említett természetes vízfolyások felszabdalt felületen, azokhoz igazodva épültek meg a lakóépületek, s egyéb, hozzájuk tartozó telepobjektumok. A telep és a patak között húzódnó sávban folyhatott a földművelés.⁵

A településen a lakóházak kivétel nélkül egyhelyiségesek, félig földbe mélyítettek. Formájuk igen változatos volt. Előfordultak ovális-, lekerekített sarkú téglalap- és téglalap alapúak egyaránt. Egy részükben nem volt tetőszerkezetet tartó cölöphely. Ezeknél – az objektumokból előkerült – áglenyomatos, megégett agyagtapasztás-darabok arra utaltak, hogy az ágakból font falakat agyaggal tapasztották be kívül-belül egyaránt.⁶ Ennek a falnak a tetejére került rá a fából készült koszorú, amely a tetőszerkezetet tartotta. A házak másik csoportját azok az objektumok alkották, ahol a ház belsejében, a rövidebb falakon belül, az agyaggal lesározott padlóba mé-

unregulated watercourse occupied a wide, swampy territory, the lower areas of which remained reedy and waterlogged in the area designated for the construction of Industrial Park II toward Vizslás-Újlak even after the regulation. Here the surface proved to be archaeologically empty during the repeated field walkings. The trenches of the public utilities of the new establishment were dug in the area closer to the stream. These trenches were already ready when the excavation started and it could be observed in the open trenches that earth had been accumulated over the one-time surface.³

Archaeological observation was carried out parallelly to field walkings and mechanical movement of earth on a surface of 122,400 m² in a length of 765 m and in a width of 160 m. Archaeological excavation was conducted on a surface of 23,600 m², where 141 archaeological features covered a surface of 19,600 m².⁴ (Fig. 1. 2)

The earliest site is represented by a few pits of the Ludanice culture, which contained imported Bodrogkeresztúr vessels beside the characteristic finds of the culture. (Fig. 2. 1)

The next site, a settlement from the Scythian period occupied a larger territory. It did not have streets, it was not a row village on the bank of the stream. The houses were scattered farther from the stream surrounded by refuse and storage pits, economical buildings and working pits. The settlement structure was determined, to a certain degree, by the surface formations in an area segmented by the above-described natural water courses. The dwellings and other settlement features were adjusted to these geographical formations. Probably the land between the settlement and the stream was cultivated.⁵

All the dwellings had a single room, they were semi-subterranean houses. They had various shapes: oval, oblong-shaped with rounded corners, oblong-shaped. Some of them did not have holes showing the place of the posts that could have supported the roof. Here the burnt daub fragments with tree branch impressions found in the features suggest that the wattle walls were plastered with clay on both sides.⁶ The wooden roof frame was placed on top of this wall. Another group of the houses was composed of features where two postholes were sunk

3 A közmű árkok körüli munkákra a szakvéleményt és a terület építés számára felszabadító engedélyt Majcher Tamás régész (Szécsény, Kubinyi Ferenc Múzeum) adta ki, egyúttal kijelölve azt a területet, amelyet csak a régészeti feltárások befejezte után lehet felszabadítani az építők számára.

4 A feltárás előzetes rövid jelentésére ld. VADAY 2001a. illetve a lelőhely anyagának kiállítás katalógusa: VADAY 2001b.

5 A jelenkori településeknél is hasonló jelenség figyelhető meg. A vízjárások közvetlen közelében a sík területen szántók húzódnak, az alacsonyabb dombokat, vagy hegylábakat foglalták el a házak, kertek, míg ezek fölött, a mezőgazdasági munkára már meredeksége miatt is alkalmatlanabb helyen fekszenek a temetők.

6 A tapasztásdarabok egy részénél jól látszott, hogy a vastagabb ágak vízszintesen(!) álltak, a vékonyabbak alkották a függőleges befert sorokat.

3 Tamás Majcher archaeologist (Szécsény, Kubinyi Ferenc Museum) gave the professional opinion and permission for the construction in the area of the trenches of the public utilities and indicated, at the same time, the territory where the construction could be started only after the termination of archaeological excavations.

4 The short preliminary report see in VADAY 2001 and in the catalogue of the exhibition organised from the material of the site: VADAY 2001b.

5 A similar phenomenon can be observed in modern settlements as well. Near watercourses, arable lands can be found in flat areas, the houses and gardens occupied the low hillsides or foothill regions, while the cemeteries were established above them, where the slope was too steep for cultivation.

6 On some of the daub fragments it could be observed that the thicker branches lay horizontally (!), while the thinner ones composed the vertical elements of the wattle.

lyedő két cölöphely jelezte az egykori ágasfás, szelemenes tetőszerkezetet. A harmadik háztípusnál a ház hosszanti középvezetékében helyezkedett el három tartócölöp. Az egyik hosszanti falnál két újabb cölöp tartotta a bejárati részen a fedélszéket. A házak nagyobb részét zsindelel fedhették le, amelyre az előkerült számos vas zsindeleyszög is utalt. (2. kép 14.) A földbe mélyített házakon kívül előkerültek még tapasztott padlójú, felszínre épített épületek is. Egyik épületfajánál sem volt nyoma belső tüzelőhelynek.

A házak közelében – elsősorban a Tarján-patak közeli teleprészen – néhány nagyobb, és mélyebb, kör-, vagy ovális alapú, földbe mélyített, lefelé szűkülő falú, nagyméretű gödör került elő. Ezekben cölöphelyek jelezték az egykori sátoztetőt. Feltehetően műhelyek, gazdasági épületek, raktárak vagy munkagödrök voltak. Néhányukból vas-, bronzfeldolgozásra illetve csontmunkálásra utaló leletek kerültek elő.

Ugyancsak a házak közelében voltak a kisebb, lefelé bővülő, méhkas alakú gabonatarló vermek, hengeres és íves falú hulladékgödrök, valamint szabálytalanabb agyagkitermelő gödrök. Ezek egyikébe egy bal oldalán zsugorított, három év körüli leánygyereket temettek.⁷

A telep keleti oldalán, középtájt, egy több mint 7 m hossz tengelyű és 4 m széles, nagy épület maradványait tártuk fel, amelynek 80–82 cm mélyen fekvő padlósíntjét erősen átégett, vörös, 20–30 cm vastag, paticsos, omladékos réteg borította. Ez volt az egyetlen szkíta kori építmény, ahol egy nagyobb folyami kavicsokkal alapozott tűzhely maradványai kerültek elő. Az épület keleti és nyugati falánál középtájt egy-egy elszenesedett, vastag faoszlop volt. A nyugatitól nem messze egy kupacban nagyobb terméskövek feküdtek. Az épület beomlott törmeléke alatt volt az agyaggal többször letapasztott padló, hosszú ideig tartó használatra, valamint rendszeres karbantartásra utalva.

A telepen igen sok, hosszabb-rövidebb ideig használt szabadtéri tüzelőhely volt. A kemencék egy részénél az agyaggal tapasztott sütőfelület alá válogatott, lúdtojás nagyságú folyami kavicsréteget terítettek a nagyméretű épületben talált belső tűzhelyhez hasonlóan. E kemencék boltozatát a korábbi földmunkák már megsemmisítették.

A szkíta kori telep temetője nem esett a feltárás területére. A fentebb említett, hulladékgödörbe helyezett kislányon kívül még egy jobb oldalára fektetett, erősen zsugorított helyzetben lefektetett újszülött csecsemő csontváza került elő egy majdnem teljesen feltöltődött nagyobb objektumból. Az újszülött lábait a medence alá húzták fel, karjait a test két oldalán nyújtva rendezték el. Ehhez az objektumhoz hasonlóan több háznál is meg lehetett figyelni, hogy az eredeti funkció megszűnése után a mélyedéseket hulladékkal töltötték fel. Az erősen

into the floor, which was plastered with clay, inside the shorter walls of the houses indicating the existence of a prop-and-purlin roof construction. At the third house type, three posts stood along the longitudinal axis of the house. At one of the long walls, two more posts supported the roof frame at the entrance. Most of the houses were probably covered with shingles, which is implied by the numerous shingle nails found during the excavation. (Fig. 2. 14) Beside the semi-subterranean houses, some buildings were overground constructions with plastered floors. Neither of the dwelling types showed any trace of an interior oven or hearth.

Near the houses, especially in the settlement part closer to the Tarján stream, a few larger and deeper, round or oval pits were found with downward slanting walls. Postholes indicated in them that they had been covered by tent roofs. They could be workshops, economic buildings, storage pits or working pits. Some contained finds implying iron or bronze working or bone processing.

Smaller, downwards bulging, beehive-shaped storage pits of cereals, refuse pits with cylindrical and arched walls and clay pits of less regular shapes were also found near the houses. An about 3-year-old girl was buried crouched on the left side in one of these pits.⁷

The remains of a building measuring more than 7 m in length and 4 m in width were unearthed approximately in the centre of the eastern side of the settlement. Its floor level, uncovered in the depth of 80-82 cm, was covered with a 20-30 cm thick strongly burnt, red layer of daub and debris. This was the only building from the Scythian period that contained the remains of an oven with a foundation made of larger river pebbles. Each a charred, thick wooden post was found approximately at the middle of the eastern and the western walls of the building. Stone blocks lay in a heap not far from the western one. The floor, which was more than once plastered with clay, was found under the ruins of the building. It indicates long usage and regular maintenance.

There were many open-air ovens used for longer or shorter periods of time. At some of the ovens, similarly to the interior oven found in the large building, a layer of selected, egg-sized river pebbles was spread under the baking surface, which was plastered by clay. The domes of these ovens were destroyed by earlier movements of earth.

The cemetery of the Scythian period settlement was outside the excavation territory. Apart from the above-mentioned girl laid into a refuse pit, the skeleton of a new-born child was found strongly crouched on the right side in a nearly entirely filled in larger feature. The legs of the infant were drawn up under the pelvis, the arms were extended along the body. It could be observed at this feature and at the rest of the houses as

7 A lelőhely antropológiai anyagának meghatározását Mende Balázs Gusztáv végezte, akinek itt is köszönetet mondok.

7 Balázs Gusztáv Mende carried out the anthropological determination of the site, for which I am grateful.

hamus, égésmaradványokkal teli feltöltés arra utalt, hogy a telep egy része leégphetett. A tönkrement házak nagyobb részét nem építették újra, hanem másutt építették fel az újabbakat. A települést hosszabb ideig használták. Az objektumok egy részébe – azok feladása, illetve részbeni hulladékfosztása után – újabb objektumokat ástak. A szkíta kori telep legkésőbbi horizontjához tartoznak a természetes betöltődésű objektumok. A gépi munka információcsökkentése miatt a szkíta kori lelőhelyen három – esetleg négy – telepfázist lehetett elkülöníteni a feltérési megfigyelések alapján.⁸

A szkíta kori lelőhely anyaga igen sokszínű. A kerámiaanyagban a Gáva-, és Kyjatice kultúra jellegzetes elemei mellett már megtalálhatók a nyugati, Hallstatt-kultúra elemei is a keleti típusú kerámia kíséretében. Egyes edényformák, illetve kivitelük a felsorolt elemek keveredésére utalnak. Az edények legnagyobb része kézzel formált, kevesebb az utánkorongolt, és gyorskorongolt darab. A vastagabb falú, enyhén behúzott peremű, hordó forma, két-három, vízszintes állású bütykös, illetve ujjbenyomásos bordadíszes fazekak, tároló edények felülete részben sima, részben az edény alsó kétharmadában seprűzött, vagy pacskoltan durvított. (2. kép 5–6.) A nagyméretű edényekhez tartoznak még a finoman iszapolt, urnszerű edények is. Egy részük grafitos felszínű. Általában egyszerű, díszítetlen példányok, néhányukon enyhe kannelurás díszítés illetve bütyök töri meg az egyhangú felületet. (2. kép 4.) A tálak behúzott pereműek, vékonyabb falúak, pár – HC ízlésű – darabon a perem torquált. (2. kép 7–10.) Díszítésüknél meg kell említeni a tál teljes felületén vagy csak a felső részen található grafitos felületkezelést, illetve a tálak belsejében a matt felületre felvitt háló-, vagy sávminitát. A tálak között előfordulnak a fordított csonkakúp formájú, egyenes falú darabok, a peremen kiképzett kiöntővel. A kisebb méretű bögrék többirányú kannelurás díszítésűek. Ezek bütyökdiszes, illetve bütyök nélküli változatai egyaránt megtalálhatók az anyagban. A késő bronzkorig visszavezethető omphalosos fenékkiképzésű tálak és csészék⁹ mellett a HD-re jellemző, kicsi, egyenes vagy ferde kannelurás és bevagdosásos merítő edények is megtalálhatók.¹⁰ A salgótarjáni anyagban ezeknek az edényeknek igen változatos a magasra húzott, ansa cornutás fül kialakításának módja. A két gúlás (2. kép 2.), két gombos illetve virág alakú fülek (2. kép 3.) egyaránt előfordulnak.¹¹ A salgótarjáni gúlás végződésű fülű me-

well that after the cessation of the original function, the pits were filled in with refuse. The filling of strongly burnt, ashy remains suggests that a part of the settlement burned down. Most of the damaged houses were not rebuilt, new ones were built instead in another part of the settlement. The settlement was used for a longer time. New features were dug into some of the features after they had been abandoned or partly filled in with refuse. The features that were filled in naturally belong to the latest horizon of the Scythian period settlement. As mechanical work decreased the quantity of information, three, perhaps four settlement phases could be differentiated in the site of the Scythian period after the observations made during the excavation.⁸

The find material of the Scythian period settlement is very colourful. The ceramic material contains the characteristic elements of the Gáva and Kyjatice cultures, just like elements of the western Hallstatt culture and eastern pottery types. Certain vessel forms and the execution suggest the mixing of the listed elements. Most of the vessels were hand-thrown, a few were subsequently wheel-thrown and prepared on a fast wheel. The surfaces of the thick-walled barrel-shaped pots and storage vessels of slightly inverted rims ornamented with two-three horizontal knobs and ribs with finger impressions are partly smooth, partly broomed or coarsened in the lower two-third. (Fig. 2. 5-6) Finely levigated, urn-shaped vessels were also found among the large vessels. Some of them have graphitic surfaces. They are usually simple, undecorated items, some show slight channelled ornaments or knobs. (Fig. 2. 4). The bowls have inverted rims and thin walls, some items – of HC taste – have torqued edges (Fig. 1. 7-10). At their decoration, the graphitic surface finish has to be mentioned, which can be observed on the entire surface of the bowl or only on the upper part, and the net or stripe motive applied on the matt interior surface of the bowls. Some of the bowls are inverse frustum-shaped items with straight walls and a spout on the rim. The smaller cups are ornamented by channelling in diverse directions. They can be found with or without knobs. Beside cups and bowls with omphalos bottoms, which goes back to Late Bronze Age antecedents,⁹ small dippers with straight or oblique channelling and notches, characteristic of the HD, can also be found.¹⁰ The execution of the high-drawn ansa cornuta handles is very varied at these vessels in the Salgótarjáni material. There are handles with two cones (Fig. 2. 2) or two knobs as well

8 A régészeti anyag feldolgozása még folyamatban van, ennek ellenére úgy tűnik, hogy a telepfázisok anyaga jellegében nem különül el lényegesen egymástól. Ez viszont arra utal, hogy a fentebb említett égésrétegek nem jeleznek erőszakos pusztítást. A telep feltehetően természetes csapás, vagy gondatlanság miatt égett le, s nem újabb hódítók, idegen etnikum pusztítását kell benne látnunk.

9 KEMENCZEI 1977, 84.

10 WOLLÁK 1979, 55.

11 WOLLÁK 1979, 55., ILON 1985, 84. a korábbi irodalommal és párhuzamokkal

8 The archaeological material is being analysed, yet it seems that the materials of the settlement phases do not contain any special, differentiating traits. This suggests that the above-described burnt layers were not the results of an aggressive devastation. The settlement burnt down in consequence of a natural disaster or carelessness and it does not indicate the appearance of new invaders, an alien ethnic group.

9 KEMENCZEI 1977, 84.

10 WOLLÁK 1979, 55.

rító csészék jelzik, hogy a Duna-menti, Hallstatt-kultúra elterjedési területén túl is, északkelet felé tovább számolhatunk kulturális hatással.

A telep anyagában igen fontosak azok a leletek, amelyek az egykori lakosok foglalkozására utalnak. Sok félig kész csonttárgy és vágott szarvas-csont nyersanyag került elő. Ezek közül a félkész tárgyak egyértelműen a helyben történő feldolgozásra mutatnak.¹² (2. kép 12.) Az objektumokból nagyszámú – nagyrészt díszített – orsógomb került elő, jelezve a szövés-fonást. Az orsógombok között igen sok kisméretű példány, gyerekjáték is előkerült. Kohászatra utalnak a nyersvas darabok, a vasfeldolgozásra a vasbucák és vasból készült tárgyak. (2. kép 13.) Emellett mezőgazdasági művelés is folyt a település környékén, az előkerült mezőgazdasági vasszerszámok tanúsága szerint. (2. kép 11) A telepen előkerült állatcsont anyagban¹³ mind a domesztikált, mind a vadászott állatok csontjai megtalálhatók.

A Nógrád megyében korábban előkerült szkíta sírok már jelezték, hogy a kora vaskorban a terület új, keleti eredetű vezetőréteg politikai fennhatósága alá került.¹⁴ A salgótarjáni telep anyaga kulturális keveredést mutat. A továbbélő Gáva- és Kyjatice népesség jellegzetes hagyatéka mellett, részben a nyugati Hallstatt kultúra, részben az újonnan érkező – thrako-kimmer-szkíta kultúra elemei utalnak arra, hogy a lakosság kultúrájának összetételét nem tekinthetjük egységesnek. Kérdéses azonban, hogy a kulturális sokszínűség egyúttal mennyiben jelent etnikai sokszínűséget is.

A salgótarjáni ásatás legkésőbbi korszakát egy germán kamasz fiú és egy nő csontvázas sírja képviseli, amelyeket egy széles, már feltöltődött árok szélébe ástak. A sírokból kétoldalú, díszített csontfésű, fibulák, borostyángyöngy és csatok kerültek elő.

A Tarján-patak völgye, a Zagyva-völgy folytatásában a Cserhát és Mátra vonulata között természetes útvonal volt, amely összekötötte a mai Dél-Szlovákiát az Alfölddel. E mellett az út mellett épült meg Hatvan, Gombospusztai római katonai épület is, amely a korábban Aquincumot és Porolissumot összekötő nyugat-keleti irányú kereskedelmi és hadiútba torkolt.¹⁵ Az útvonalnak nagy jelentősége volt az őskortól kezdve. Összekötötte az Alföld nyersanyagban szegény területét az északi területek bányáival. A salgótarjáni szkíta kori telepen előkerült feldolgozatlan nyersvasérc darabok, nagymennyiségű vassalak a vashányászatra és kohászatra, a vasbucák pedig a kereskedelmi tevékenységre utalnak.¹⁶ A kereskedelem mellett az útnak katonai,

as flower-shaped handles (Fig. 2. 3).¹¹ The dippers with cone terminals indicate at Salgótarján that the cultural influence of the Hallstatt culture can be expected north-east of its distribution area along the Danube as well. The finds that hint at the handicrafts practised by the inhabitants are very important elements of the settlement material. There are many half finished bone objects and cut red deer bone raw materials. The half finished objects definitely attest to local production.¹² (Fig. 2. 12). Numerous, usually ornamented, spindle whorls were recovered from the features evidencing spinning and weaving. Many of the spindle whorls were small, even toys were found. The iron ore pieces indicate metallurgy, while pig iron and iron objects prove iron working (Fig. 2. 13). Besides, cultivation was practised at the settlements as proved by the iron agricultural tools (Fig. 2. 11). The animal bone material of the settlement¹³ contained the bones of both domesticated and hunted species.

Scythian graves found in Nógrád county already indicated that the territory had been under the political supremacy of a new leading layer of an eastern origin in the Early Iron Age.¹⁴ The material of the Salgótarján settlement shows a cultural mixing. Beside the characteristic objects of the surviving Gáva and Kyjatice populations, the elements of the western Hallstatt culture and the freshly arrived Thraco-Cimmerian-Scythian culture suggest that the composition of the culture of the population was certainly not uniform. The question is to what degree the cultural mixing can indicate a similar mixing of ethnic elements.

The latest period at Salgótarján was represented by the inhumation burials of a German subadult man and a woman, who lay in graves dug into the edge of a by then filled in wide trench. A two-sided, decorated bone comb, brooches, an amber bead and buckles were found in the graves.

The valley of the Tarján stream was a natural route in the continuation of the Zagyva valley between the Cserhát and the Mátra, which connected the present Southern Slovakia with the Hungarian Plain. The Roman military building of Hatvan, Gombospusztai was built on the same route, which led to the west-east trading and military road that used to connect Aquincum with Porolissum.¹⁵ The route was of a great importance from the prehistoric times. It connected the territories of the Hungarian Plain, which were poor in raw materials, with the mines in the north. The unprocessed iron ore lumps and the large quantity of iron slag found in the Scythian period settlement of Salgótarján imply iron mining

12 A megmunkált csontokat Choyke M. Alice dolgozza fel.

13 Feldolgozását Bartosiewicz László készíti.

14 A kérdéskört összefoglalóan legutóbb tárgyalta: CHOCHOROWSKI 1985.

15 A Zagyva menti út tovább vezetett dél felé, s feltehetően ehhez köthető a Jászberény, Csíkos-kutyinai római épület is.

16 A vasfeldolgozással kapcsolatos nyersanyag és salak anyagot Czajlik Zoltán dolgozza fel.

11 WOLLÁK 1979, 55., ILON 1985, 84 with references and analogues.

12 The processed bones were analysed by Alice M. Choyke.

13 László Bartosiewicz analyses the material.

14 CHOCHOROWSKI 1985 discussed the issue recently in a summary form.

15 The road along the Zagyva led further on to the south, and the Roman building of Jászberény, Csíkos-Kutyina can probably be linked with it, too.

stratégiai szerepe is volt. A salgótarjáni szkíta kori település a mai Dél-Szlovákia területéről dél felé terjeszkedő, majd az Alföldet birtokba vevő keleti népcsoportok egyik útvonalát is jelzi. Az út később sem vesztette el katonai szerepét, erre mutatnak az út mellett előkerült egy-két sírból álló temetkezések is,¹⁷ amelyek sorát észak felé a salgótarjáni sírok is gyarapítják.¹⁸

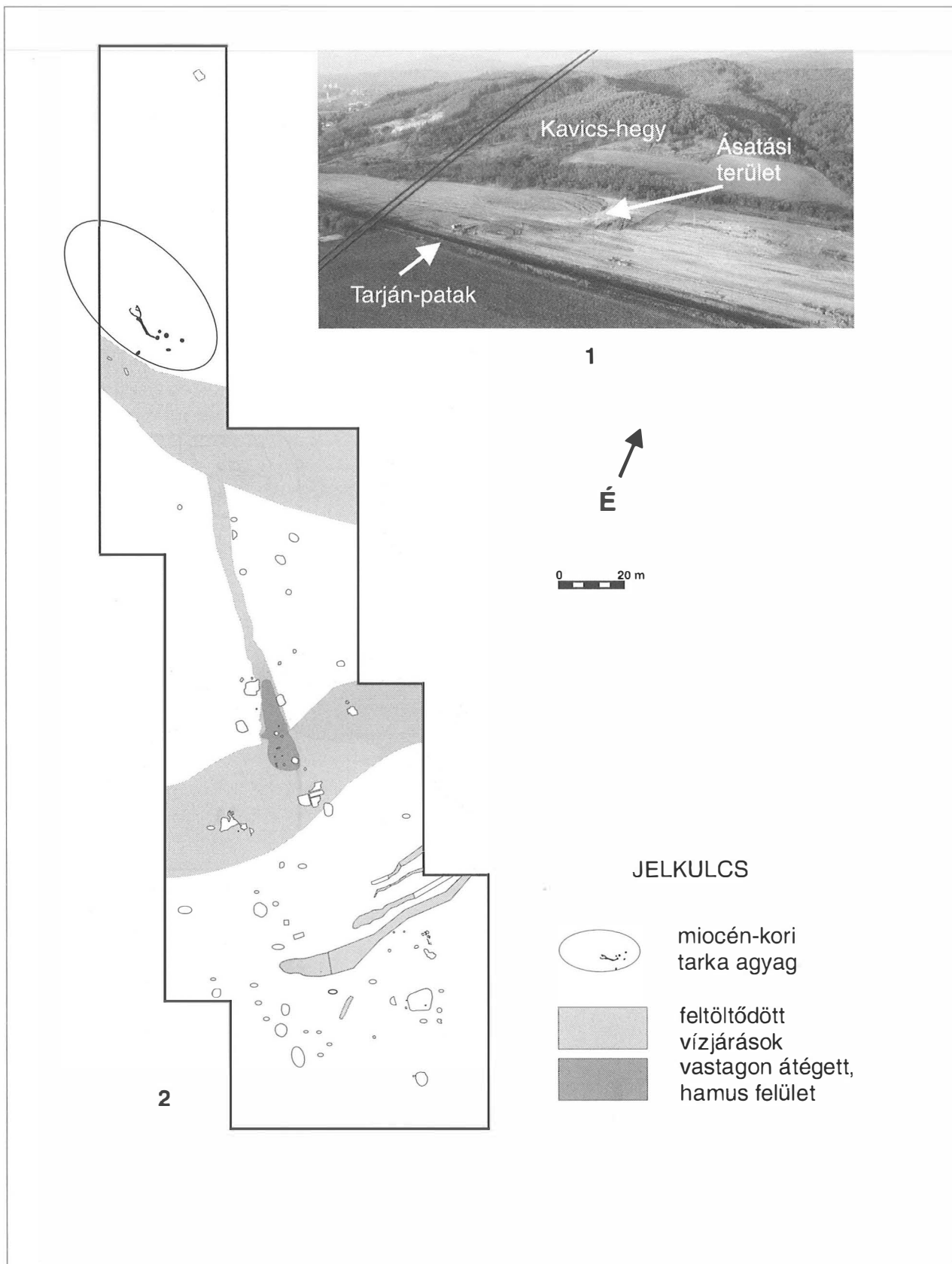
and smelting, while the pig irons suggest trading activity.¹⁶ Beside trade, the road had a strategic, military role as well. The Scythian period settlement at Salgótarján indicates a route the eastern population groups followed at their southern diffusion from the territory of the present Southern Slovakia until they finally occupied the Hungarian Plain. The road did not lose its military role even later, which is evidenced by the burials consisting of a couple of graves found along the route,¹⁷ the number of which is enriched northward by the Salgótarján graves.¹⁸

17 A sírok kis száma talán közvetett utalás az utat megszálló és biztosító kisebb katonai egységekre és hozzátartozóira.
18 A bátonyterenyei (DORNYAY 1936) és jobbágyi sírok.

16 The ore and slag material connected to metallurgy is analysed by Zoltán Czajlik.
17 The number of the graves can be an indirect hint at the smaller military units that occupied and controlled the road and their families.
18 The Bátonyterenye (DORNYAY 1936) and Jobbágyi graves.

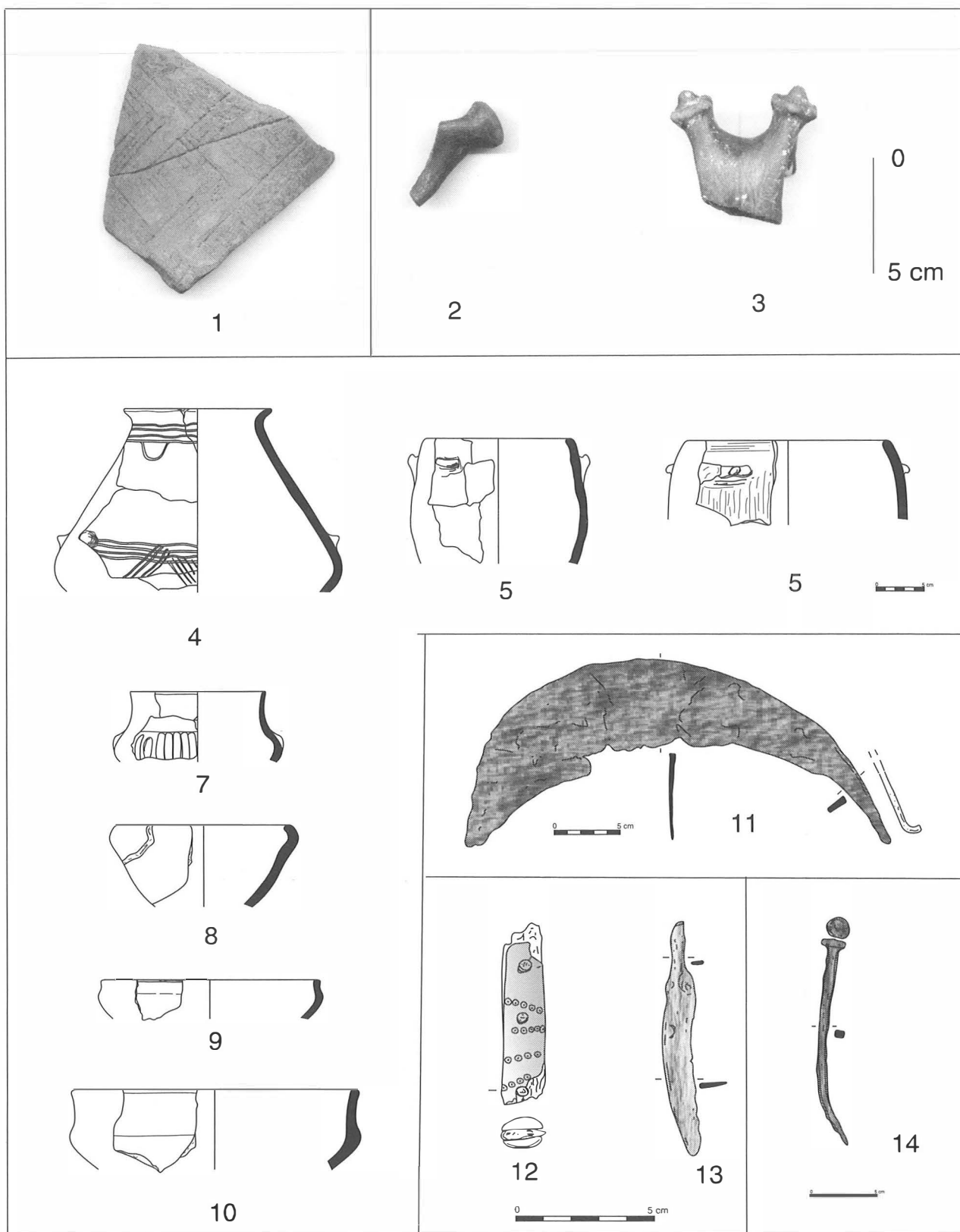
Irodalom • References

- CHOCHOROWSKI 1985 CHOCHOROWSKI, J.: Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde. Universitas Iagellonica Acta Scientiarum Litterarumque XXVI(1985) Warszawa-Kraków.
- DORNYAY 1936 DORNYAY B.: Kisterenyei leletek a hunkorszakból. (Funde aus der Hunnenzeit in Kisterenye) Dolgozatok 1936. 90–100.
- ILON 1985 ILON G.: A Szob-Gregersenkerti szkíta kori temetőrészlet. (Ein skythenzeitliches Gräberfeld in Szob-Gregersengarten. StudComit 17(1985) 75–90.
- KEMENCZEI 1977 KEMENCZEI, T.: Hallstattzeitliche Funde aus der Donaukniedrigung (Hallstatt kori leletek a Dunakönyök térségéből) FolArch 28(1977) 84.
- VADAY 2001A VADAY A.: Előzetes jelentés a Salgótarján, Ipari-Park II. régészeti feltárásról. NMMÉ XXV(2001) 209–216.
- VADAY 2001B VADAY A.: Szkíták és hunok. Régészeti feltárások az Ipari-Park II. területéről. Salgótarján, 2001. Kiállításvezető
- WOLLÁK 1979 WOLLÁK K.: Halstatt kori leletek a Pilismarót–Szobi révi településfeltárásból. Hallstattzeitliche Funde aus der Ausrüstung bei Pilismarót–Szobi-rév. In: Dunai Régészeti Közlemények. Szerk.: Kemenczei Tibor, Bp. 1979. 49–61.

1. kép: 1: a lelőhely sárkányrepülőről készült felvétele, 2: összesítő teleprajz

Fig. 1. 1: The view of the site made from a glider, 2: complex plan of the settlement.

2. kép: 1: bodrogkeresztúri edénytöredék, 2-3: merítőcsésze fültöredékek, 4-10: kerámia típusok, 11: vassarló, 12: vaskés faragott csontnyele, 13: vaskés, 14: zindelyszög

Fig. 2. 1: Bodrogkeresztúr sherds; 2-3: handle fragments of dippers; 4-10: pottery types; 11: iron sickle; 12: carved bone handle of an iron knife; 13: iron knife; 14: shingle nail.